

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-15>

УДК 930.1:745:7.016.4/048:908(477)(092)

В. М. ТКАЧЕНКО, доктор історичних наук,
старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник
e-mail: viktor69tkachenko@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6741-3430>
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
вул. Шевченка, 8, м. Переяслав, Київська обл. 08400, Україна

ВНЕСОК МИКОЛИ СУМЦОВА В ДОСЛІДЖЕННЯ ПИСАНКАРСТВА

Мета статті. На основі історичних джерел і архівних матеріалів висвітлити діяльність Миколи Сумцова (1854–1922) з вивчення писанкарства як одного з видів декоративно-ужиткового мистецтва України та його вплив на подальші дослідження писанок.

Методологія дослідження. Застосовано методи пошуку, аналізу, синтезу та узагальнення, використано принципи історизму та об'єктивності. Застосування зазначених методів і принципів дослідження допомогли розкрити діяльність М. Сумцова, пов'язану з вивченням писанки, її орнаментальної складової та писанкарства загалом.

Наукова новизна. Уперше цілісно розглядається діяльність Миколи Сумцова з дослідження писанкарства, а введення в науковий обіг листів Ф. Вовка, А. Патери з відомостями про писанки, Х. Ящуржинського про надсилання колекції виробів до нього та висвітлення листування з іншим дослідником С. Кульжинським засвідчує визнання його праці щодо цього питання.

Висновки. Дослідження М. Сумцовим українського писанкарства в кінці XIX – на початку XX століття вказують на те, що він один із перших ґрунтовно зацікавився окресленою тематикою. Саме М. Сумцов уперше розробив програму-запитальник з дослідження писанкарства. У 1891 р. вийшло друком узагальнене видання про писанки, у якому вчений запропонував власну розробку класифікації орнаментальних мотивів, висвітлив звичаєво-обрядові традиції, пов'язані з використанням писанок, охарактеризував символіко-семантичне значення окремих орнаментальних мотивів, що зображувалися на великодніх яйцях, тощо.

І сьогодні дослідники народного мистецтва, зокрема писанок, звертаються до праці М. Сумцова, яка на багато років стала визначальною у вивченні українського писанкарства.

Ключові слова: Микола Сумцов, українське писанкарство, писанки, Слобожанщина, архів, документ, епістолярій.

Як цитувати: Ткаченко В. М. Внесок Миколи Сумцова в дослідження писанкарства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія України. Українознавство : історичні та філософські науки.* 2024. Вип. 38. С. 159-167. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-15>

In cites: Tkachenko V. M. (2024) Mykola Sumtsov's contribution to the study of pysankas. V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences, 2024, Issue 38, (159-167), DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-15> (in Ukrainian)

У науковому доробку відомого українського історика, етнографа, вченого, дослідника народної культури Миколи Сумцова вивчення писанкарства займає особливе місце. Він оприлюднив кілька публікацій про писанки, уклав програми з їх дослідження та збирав колекції, а його праця «Писанки» [20], видана в 1891 р., стала фундаментальною на той час на теренах слов'янського простору.

©Ткаченко В. М., 2024

Open access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Чимало науковців зверталися до неї, досліджуючи тему писанкарства, орнаменталії тощо. Це, зосібна, С. Кульжинський, М. Кордуба, В. Щербаківський, І. Шулік, С. Ярошевський, С. Шамраїв, Т. Мишківська, а серед нинішніх варто назвати дослідження О. Кожолянка, К. Холодій, Ю. Датченко, С. Іваненко, С. Бахтіної та ін. Багато хто відзначав неабиякий вплив праці М. Сумцова на їхні вишукування в царині декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема вишивки, ткацтва та писанкарства.

Як відомо, вивчення писанкарства на території Російської імперії розпочалося в 1874 р. членами Російського географічного товариства. До того часу в літературі з'являлися лише побіжні відомості щодо цього питання, розпорошені в окремих губернських і земських виданнях, які стосувалися започаткованого звичаю використання та дарування яєць на Великдень, ролі писанки в обрядах, віруваннях та звичаях. Уперше про писанку як витвір мистецтва та необхідність її дослідження висловився відомий український антрополог, етнограф, археолог Ф. Вовк на III Археологічному з'їзді в Києві (1874). У своєму виступі дослідник звернув увагу на важливе значення писанкових узорів у процесі вивчення українського народного орнаменту [6, с. 317–325; 27].

Пізніше, проживаючи з 1887 р. в Парижі, він надсилає листа до М. Сумцова з повідомленнями деяких даних про українські писанки. На жаль, дата написання відсутня. У листі Ф. Вовк, зокрема, пише:

«Шановний Миколо Федоровичу.

Прочитавши передруковану в Київ(ській) Стар(овині) заяву Вашу про те, що Ви маєте намір зайнятися дослідженням українських крашанок [очевидно, ідеться про писанки. – В. Т.], користуючись нагодою повідомити Вам кілька малюнків, збережених у мене від подорожей Болгарією та Добруджем, а також оригінальне яйце, отримане мною від черниць Рілихського монастиря в Добруджі, які займаються, ймовірно, і тепер виготовленням таких яєць....

Займаючись у свій час сам українською орнаментикою (мій реферат був надрукований в Працях 3-го (Київ.) Археологічного з'їзду) я цікавився також і питанням про крашанки [напевне, мовиться про писанки. – В. Т.] і зробив реферат про них на одному з останніх засідань Київ. відділу Географіч. тов. Через подальше закриття Відділу реферат цей не був навіть написаний, але послуживши для його складання ціла колекція малюнків писанок зібрана в Музеї цього злочасного Товариства і може бути що і збереглася навіть у Вл. Бон. Антоновича, якому передбачливо було доручено приписом Генер.-губернатора зберігання майна Відділу. Ця колекція, у складанні якої брав участь головним чином Мих. Мих. Левченко, була досить велика і містила в собі між тим малюнок дуже рідкісної писанки з зображенням риби (символічне значення цього малюнка Вам зрозуміло відомо) і кілька малюнків із зображен(ням) свастики тощо.

Згодом (у 1878 р.) мені була повідомлена, ймовірно, відомим Вам галицько-українським письменником Павликом невелика колекція писанок, зібрана його сестрою в Галичині – колекція теж дуже цікава, але доля її, завдяки колотнечам того часу, залишається мені невідомою. Я дуже добре пам'ятаю, що зробив малюнки всієї цієї колекції, але дуже можливо, що вони були зібрані разом з цілою купою іншого етнографічного матеріалу, після мого раптового від'їзду з Києва в 1879 р. Втім, я постараюся зібрати про це по можливості і довідки.

Я дуже хотів би щоб відомості, що повідомляються мною, могли виявитися для Вас скільки-небудь корисними...» [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 258, арк. 1–2].

З-поміж дослідників народного мистецтва була сестра М. Драгоманова Ольга Косач (Олена Пчілка), яка, подорожуючи зі своїм чоловіком волостями Волині, збирала узорі народних вишивок, тканин і писанок. Зібраний матеріал вона впорядкувала та видала через два роки після III Археологічного з'їзду, а саме в 1876 році. У роботі О. Косач власне писанкам приділено небагато місця, проте це була перша кольорова літографія українських писанок, що стала важливим документальним свідченням про писанки Східної Волині [18; 27].

У 1878 р. в Києві вийшов альбом вишивок і писанок під назвою «Южно-русский орнамент», автором якого була Пелагія Литвинова. В альбомі на двох таблицях у кольорах зображено 24 писанки з Глухівського повіту Чернігівської губернії [10; 27].

Цього ж року П. Чубинський у «Трудах етнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край» охарактеризував писанки та обряди, пов'язані з ними. Він, зокрема, приділив увагу висвітленню «волочільного» понеділка та поминання мертвих на гробках [30, с. 28; 27].

Очевидно, володіючи такою інформацією та маючи безпосередню зацікавленість до писанкарського мистецтва, М. Сумцов у 1889 р. в «Этнографическом обозрении» розміщує публікацію про фарбовані великодні яйця. У ній автор наголошує на тому, що побутування писанок в Україні привернуло до себе увагу в польській і німецькій етнографічній літературі. При цьому зауважив, що в російській літературі питання про великодні яйця зовсім не розроблене, ніхто не вивчав народних крашанок [писанок. – В. Т.], не збирав їх і про них узагалі немає відомостей [17, с. 166–169]. У роботі Сумцова було подано також програму-запитальник про великодні яйця-писанки, яка була надрукована згодом і в інших виданнях. Продовжуючи досліджувати тему писанкарства на Слобожанщині, цього ж року професор Харківського університету Микола Сумцов опублікував у газеті «Харьковские губернские ведомости» статтю з програмою щодо окресленого питання. У ній він просив збирати інформацію про писанки, самі вироби й по змозі надсилати йому [16, с. 14]. С. Бахтіна зазначає, що на його прохання «відгукнулося тридцять чоловік» [2].

Упродовж 1891–1892 рр. М. Сумцов у виданнях «Харьковский сборник» [19, с. 3–6] та «Киевская старина» [22, с. 120–123], а також окремим відбитком [18] надрукував «Програму для собиранія етнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии». У передмові до неї автор зауважив, що «Харківська губернія мало досліджена в етнографічному плані»..., а «етнографічні дані незначні та розкидані», тому є потреба глибшого вивчення пізнання світогляду та селянського побуту [22, с. 120]. Як зазначається, він запропонував коротку програму з різних питань, пов'язаних з матеріальною та духовною культурою населення краю. Щодо писанкарства М. Сумцов просив надсилати відомості про «повір'я, обряди, приказки, легенди, пов'язані з пасхальними писанками, які малюнки бувають на писанках. Народні назви писанок і для чого використовуються вони в побуті народу» [22, с. 121].

Етнограф також звертався до різних людей з проханням надати відому їм інформацію про писанки або літературу про них. Так, дослідник чеської народної культури А. Патера, відповідаючи на запит М. Сумцова, у листі від 30 серпня 1889 р. написав:

«Милостивий государ, Миколо Федоровичу!

Вибайте, що зараз не відповів на Вашого листа, причиною цього були мої заняття, яких не можна було відкласти. Що стосується Вашого питання, де б можна було знайти відомості про західнослов'янські писанки, то дозволю собі доповнити Ваші вказівки ще таким:

1) Moravske ornamenti. Vydava Vlastenecky Muzejni Spolek v Olomuci. Na kamen kreslila Madlenka Warklova. V Olomuci. 1888 v 80 str. 35 tab. VIII.

2) Velikonoči vajička ze Slovenska Moravskeho. Pisě prof. Jos. Klvaňa. (Časopis vlasteneckeho muzejního spolku v Olomouclého. Ročník III (1886) str. 91.

Що ж до югославських писанок, то мені дуже мало відомо про них, і я впевнений, що Вам може краще дати відомості шановний Марин Степанович Дрінов...» [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 898, арк. 1]. Відомо, що він є основоположником історичної науки в Болгарії, автором єдиної болгарської орфографії. Досліджував проблеми слов'янської історії, літератури, етнографії; є співзасновником Болгарського наукового товариства (1869) та ін. [7].

Опрацювавши надіслані матеріали, а також використовуючи власні напрацювання, відомий дослідник видав працю «Писанки» [20], яка була надрукована й у виданні «Київська старовина» [21, с. 181–209]. Це було перше академічне опрацювання писанкового мистецтва в Україні й у слов'янській етнографії загалом. Своє наукове дослідження М. Сумцов поділив на дві частини. У першій він приділив увагу релігійно-символічному значенню та обрядовому використанню яєць, народним назвам і способам виготовлення писанок тощо. У наступних розділах і частинах роботи автор розглянув орнаментацию та прості архаїчні елементи писанки, наводячи пояснення їхнього походження. Окрім того, професор М. Сумцов у

монографії «Писанки» наводить дані про західноєвропейські твори кінця XVII – початку XVIII століття, спеціально присвячені великоднім яйцям, називає авторів: Ріхтер (Гейдельберг, 1682 р.), Кобер (Лейпциг, 1690 р.), Краксій (Франкфурт-на-Одері, 1705 р.). Вони згадують і українські писанки [27].

Одним із перших, хто відзначав вагомість праці М. Сумцова «Писанки», був ще один дослідник кінця XIX століття, автор відомого альбому писанок С. Кульжинський [9]. Працюючи над колекцією в Лубенському музеї К. Скаржинської, у листі від 13 лютого 1895 р. він писав: «У Вашій праці про писанки, що служить для мене настільною книгою, Ви висловили побажання про його продовження. Передбачуване мною видання, про яке я говорю..., і зроблено головним чином під впливом цього побажання» [28]. В іншому листі від 24 червня 1897 р. він зазначив: «Головним чином, Вашим “Писанкам” я зобов’язаний рішенням і самою можливістю видати альбом» [28]. В одному з листів до вченого С. Кульжинський зауважив, що зібрано вже понад 2000 екземплярів писанок із 10 губерній, але важливо зібрати в інших місцях, де це явище поширене. Також він просить по змозі надіслати для альбому або писанки з його колекції, або ж їх кольорові малюнки... [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 624, 8 арк.]. В іншому листі, за 1897 рік, С. Кульжинський дякує М. Сумцову за надіслані малюнки писанок для розміщення їх в альбомі та висловлює сподівання, що його «альбом, у який увійде не тільки 300 хромолітографірованих друкованих знімків», а й «детальний опис усіх остальних писанок колекції Лубенського музею, послужить матеріалом для праць учених спеціалістів» [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 626, арк. 1–2]. Серед його листів – один із прохань надати рецензію на альбом у журналі «Київська старовина» й висловити думку щодо можливого видання наступного тому альбому писанок [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 628, арк. 1–2]. Загалом, ознайомлення з епістолярієм С. Кульжинського до М. Сумцова, указує на важливість думки самого етнографа щодо роботи над каталогом. Водночас із текстів листів можна почерпнути інформацію про роботу над виданням, про проблеми, з якими зіткнувся автор, тощо. Отже, частково збережена епістолярна спадщина С. Кульжинського, зокрема його листування щодо видання альбому писанок на матеріалах Лубенського музею К. М. Скаржинської з відомим етнографом М. Сумцовим, є свідченням формування поглядів С. Кульжинського на писанки та бажання працювати над каталогом колекції [28, с. 68–78].

За час своєї наукової діяльності М. Сумцов ще не раз звертався до теми писанок, збираючи та вивчаючи їх [15; 23; 24; 25]. Про це є відомості в одному з листів Х. Ящуржинського (1852–1923), учителя Одеського інституту, від 9 квітня 1895 р. до вченого. Він, зокрема, пише: «Христос Воскрес! Бажаю Вам, Глибокоповажний Микола Федорович, щоб з веселою весною сил у Вас прибавилось вдесятеро!!! Вчора Вам надіслав кілька писанок – будь ласка, тільки не лайте мене! Справа в тому, що я Святу Паску провів у глушині біля Балти і у священника взяв кілька писанок, малюнки яких видалися мені цікавими. Я їх потворно приготував (очистив); деякі ж і взяв побитими. Я хочу дещо цікаве зібрати в майбутній Великдень, – ось тут мені й потрібні Ваші вказівки. Доведеться просити, щоб без вмісту розписували, і які візерунки Вам потрібні? Прошу ще Вас, чи не можете мені надіслати Вашої статті “Про писанки” хоч два екземпляри. Я пошлю священникові, який хоче допомагати зібрати колекцію і одній пані, яка теж може дещо зібрати...» [29, ф. 2052, оп. 1, од. зб. 1446, арк. 1–2]. Як бачимо, М. Сумцов підтримував стосунки з різними людьми, вів із ними переписку, намагався отримати для своєї колекції писанки з різних регіонів України, продовжуючи досліджувати тему писанкарства серед українців та публікувати нові відомості про народне мистецтво.

Так, у «Київській старовині» за 1897 р. було надруковано його повідомлення «Обычай ломать скорлупу яйца», у якому він зазначає, що зміст вірувань, пов’язаних із ламанням шкаралупи, є майже однаковим в Україні, Росії, Франції, Великій Британії, Німеччині, Австрії та Бельгії [15, с. 70].

Готуючись до проведення XII Археологічного з’їзду в Харкові (1902), М. Сумцов розробив та опублікував нову програму для збирання писанок і відомостей про них. У великій за обсягом вступній частині упорядник наголосив, що в Росії зовсім відсутні етнографічні

музеї, на відміну від Європи. Далі автор зауважує, що під час святкування Великодня є звичай розфарбовувати яйця. Він поширений у Греції, Румунії та в інших слов'янських країнах. Багаті колекції великодніх яєць з різними орнаментами та назвами, як він зазначив, мають польські музеї, а писанки з Галичини виставлялися на всесвітніх виставках у Вені та Парижі. Тому важливо зібрати їх і в «Малоросії», де також поширене це явище. Усім охочим пропонували відповіді на сім запитань, а по змозі надіслати на адресу Харківського університету й самі писанки, малюнки та фотографії [11]. Ця програма була надрукована до початку проведення з'їзду в «Записках імператорського Харьковского университета» [12, с. 36–37], а також у «Трудах Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда» [14, с. 36–37]. Інформацію про отримані відомості та матеріали на згадану програму оприлюднив на засіданні комітету з проведення з'їзду у своєму виступі «О писанках» О. Ветухов [5, с. 431–433].

Під час підготовки до проведення XIV Археологічного з'їзду в Чернігові (1908) програму М. Сумцова надрукували в «Чернігівських єпархіальних відомостях» за 1900 р. [13, с. 409–421]. Усі матеріали за цією та іншими програмами пропонувалося надсилати на адресу Історико-філологічного товариства в м. Ніжині. У виступі про чернігівські писанки, який був підготовлений за матеріалами програми та озвучений на XIV Археологічному з'їзді в Чернігові, мовиться про те, що на Чернігівщині на початку ХХ століття збереглося виготовлення писанок до Великодня [4, с. 176–178].

У рукописних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України зберігається чимало друкованих джерел, таких як статті, замітки, окремі номери рідкісних журналів, газет, вирізки з них. Саме серед таких матеріалів фонду «Інститут українського фольклору» зберігається фрагмент статті М. Сумцова «Писанки», надрукованої у виданні «Южний край» за 1912 р. [23]. Відомий науковець висвітлює питання походження писанок, вживання яйця як весняного символу та використання в дитячих іграх в Україні. Етнограф указує, що ще відомий інженер і військовий картограф французького походження Боплан, який перебував на території України упродовж 1637–1638 рр., у своїй праці [3] зазначив, що українці христосувалися на Великдень розфарбованим яйцем. Він навів і легенду про Воскресіння Ісуса Христа та крашанку, а також про те, як селянин допоміг Спасителю нести хреста на Голгофу. Підсумовуючи, М. Сумцов зауважив, що «кожний час, всяке нове покоління вносить щось своє, відповідно до своїх інтересів», а «писанки дають людям маленьку радість, маленьку втіху» [1, ф. 8–10, од зб. 1131, арк. 6; 26].

У книзі «Природа и население Слободской Украины. Харьковская губерния : пособие по родиноведению» (1918) М. Сумцов описав свято Великодня, з'ясував різницю між крашанкою та писанкою: крашанка – яйце, пофарбоване в червоний колір, а писанка – яйце з різноманітним розписом, з геометричним або рослинним орнаментом. Саме ж воно символізує весняне відродження сонця, у християнстві – Воскресіння Христа. М. Сумцов навів християнську легенду про походження писанки, пов'язану з Марією Магдалиною. Він зазначив, що писанки виготовляли дівчата, використовуючи переважно рослинний і рідше – тваринний орнамент [24 с. 278]. Етнограф звернув увагу на писанкарство також в іншій своїй історико-етнографічній розвідці «Слобожане» [25].

Отже, дослідження М. Сумцовим українського писанкарства в кінці ХІХ – на початку ХХ століття вказують на те, що він один із перших ґрунтовно зацікавився цією тематикою. Саме він уперше розробив програму-запитальник дослідження писанкарства. У 1891 р. було здійснено узагальнене видання про писанки, у якому вчений запропонував власну розробку класифікації орнаментальних мотивів, висвітлив звичаєво-обрядові традиції, пов'язані з використанням писанок, охарактеризував символіко-семантичне значення окремих орнаментальних мотивів, що зображувалися на великодніх яйцях, тощо.

Сьогодні дослідники народного мистецтва, зокрема писанок, також послуговуються його працею, яка на багато років стала визначальною у вивченні українського писанкарства.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, включаючи плагіат, фальсифікацію даних та подвійну публікацію.

Список використаної джерел та літератури

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.
2. Бахтіна С. З історії колекції писанок Харківського історичного музею. *Треті Сумцовські читання: матеріали наукової конференції, присвяченої 95-річчю XII Археологічного з'їзду, 18 квітня 1997 р.* Харків, 1998. URL : <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1997/article.html?n=654>
3. Боплан Г. Опис України. Київ : Наукова думка, 1990. 252 с.
4. В. Д. Черниговские писанки. *Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XIV-го Археологического съезда в Чернигове.* Чернигов, 1908. С. 176–178.
5. Ветухов А. О писанках. *Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда.* Харьков, 1902. Т. 1. С. 431–433.
6. Волков Ф. Оличительные черты южнорусской народной орнаментики. *Труды 3-го Ахеологического съезда в России.* Київ, 1878. Т. 2. С. 317–325.
7. Дрінов Марін Степанович. Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-21762>
8. Косачева О. Украинский народный орнамент. Вышивки, ткани, писанки. Київ, 1876. 18 с.
9. Кульжинский С. Описание коллекции народных писанок. Москва, 1899. Вып. 1. 176 с.
10. Литвинова П. Южнорусский народный орнамент. Черниговская губерния, Глуховский уезд. Узоры вышивания, тканья и рисования / собрала и составила Пелагея Яковлевна Литвинова. Киев, 1878. Вып. 1. 13 с.
11. Програма для собирання писанок и сведений о них (К XII Археологическому съезду в Харкове). Харьков, 1900. 2 с.
12. Програма для собирання писанок и сведений о них (К XII археологическому съезду в Харькове). *Записки императорского Харьковского университета.* 1900. Кн. 3. (ч/ неоф.). С. 36–37.
13. Програма для собирання писанок и сведений о них. *Черниговские епархиальные известия.* 1900. № 14 (ч/неоф). С. 409–421.
14. Програма для собирання писанок и сведений о них (К XII Археологическому съезду в Харькове). *Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII Археологического съезда / под ред. проф. С. К. Редина.* Харьков : Печ. дело, 1902. Т. 1. С. 36–37.
15. Сумцов Н. Обычай ломать скорлупу яйца. *Киевская старина.* 1897. Т. LIX. С. 70–71.
16. Сумцов Н. Вниманию сельских жителей. *Харьковские губернские ведомости.* 1889. № 76. С. 14.
17. Сумцов Н. Заметка о крашенных пасхальных яйцах. *Этнографическое обозрение.* Москва, 1889. Кн. 1. С. 166–169.
18. Сумцов Н. Програма для собирання этнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии. Харьков, 1891. 3 с.
19. Сумцов Н. Програма для собирання этнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии. *Харьковский сборник.* 1891. Вып. 3. С. 3–6.
20. Сумцов Н. Писанки. Киев : Изд. ред. журн. «Киевская старина», 1891. 49 с.
21. Сумцов Н. Писанки. *Київська старовина.* 1891. № XXXIII. С. 181–209.
22. Сумцов Н. Програма для собирання этнографических сведений о крестьянском населении Харьковской губернии. *Київська старовина.* 1892. Т. 38. № 7. С. 120–123.
23. Сумцов Н. Писанки. *Южный край.* 1912. № 10647, 10677, 12612.
24. Сумцов Н. Природа и население Слободской Украйны. Харьковская губерния : пособие по родиноведению / сост.: А. С. Федоровский, Д. К. Педаев, В. Г. Аверин и др.

- Харьков : Издательство «Союз» Харьковского кредитного союза кооперативов, 1918. 335 с.: ил. (Естественно-историческая б-ка).
25. Сумцов М. Слобожансь. Історично-етнографічна розвідка. Харків : Союз, 1918. 238 с.
26. Ткаченко В. Феномен українського писанкарства кінця XIX – початку XXI століття (історіографічний і джерелознавчий зріз). Київ : Міленіум, 2020. 430 с.
27. Ткаченко В. Розвиток українського писанкарства кінця XIX – початку XXI ст.: регіональні особливості, сучасні трансформації. Київ : Міленіум, 2023. 194 с.
28. Ткаченко В. С. Кульжинський і його внесок у дослідження писанкарства. *Епістолярій. Часопис української історії*. 2023. Вип. 48. С. 68–78.
29. Центральний державний історичний архів України (ЦДІА України).
30. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. Петербург, 1878. Т. III. С. 15–29.

V. M. TKACHENKO, Doctor of Historical Sciences, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow

e-mail: viktor69tkachenko@ukr.net ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6741-3430>,
National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav»
St. Shevchenka, 8, Pereyaslav, Kyiv region. 08400, Ukraine

MYKOLA SUMTSOV'S CONTRIBUTION TO THE STUDY OF PYSANKAS

The purpose of the article. To highlight the work of Mykola Sumtsov (1854-1922) on the study of pysankas as one of the types of decorative and applied art of Ukraine and his influence on further research on pysankas based on historical sources and archival materials.

Research methodology. The methods of search, analysis, synthesis and generalization were applied, the principles of historicism and objectivity were used. The application of these methods and principles of research helped to reveal the activities of M. Sumtsov related to the study of pysanka, its ornamental component and pysanka art in general.

Scientific novelty. For the first time, Mykola Sumtsov's activities in the study of pysanka are considered in a holistic manner, and the introduction of letters by F. Vovk, A. Patera with information about pysankas, H. Yashchurzhynsky about sending a collection of products to him, and coverage of correspondence with another researcher S. Kulzhynsky testifies to the recognition of his work on this issue.

Conclusions. M. Sumtsov's studies of Ukrainian pysankas in the late nineteenth and early twentieth centuries indicate that he was one of the first to take a deep interest in this topic. It was M. Sumtsov who first developed a questionnaire program for the study of pysankas. In 1891, he published a generalized publication about pysankas, in which he proposed his own classification of ornamental motifs, highlighted the customs and ritual traditions associated with the use of pysankas, characterized the symbolic and semantic meaning of individual ornamental motifs depicted on Easter eggs, and so on.

Even today, researchers of folk art, including pysankas, turn to the work of M. Sumtsov, which for many years became a defining work in the study of Ukrainian pysankas.

Key words: *Mykola Sumtsov, Ukrainian pysanka, pysankas, Slobozhanshchyna, archive, document, epistolary.*

References

1. Archival scientific funds of manuscripts and phonorecords. Institute of Art History, Folklore and Ethnology named after M. T. Rylsky National Academy of Sciences of Ukraine. (in Ukrainian).
2. Bakhtina S. (1998). From the history of the collection of Easter eggs of the Kharkiv Historical Museum. *Third Sumtsov readings: materials of the scientific conference dedicated to the 95th anniversary of the XII Archaeological Congress, April 18, 1997*. Kharkiv, URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/1997/article.html?n=654>. (in Ukrainian)

3. Boplan H. (1990). Description of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka, 252 p. (in Ukrainian)
4. V. D. (1908). Chernihiv Easter eggs. *Proceedings of the Chernihiv preliminary committee on organizing the 14th Archaeological Congress in Chernihiv*. Chernihiv. P. 176–178. (in Ukrainian)
5. Vetukhov A. (1902). About Easter eggs. *Proceedings of the Kharkiv Preliminary Committee on the Organization of the XII Archaeological Congress*. Kharkov. T. 1. P. 431–433. (in Ukrainian)
6. Volkov F. (1878). Characteristic features of South Russian folk ornamentation. *Proceedings of the 3rd Archeological Congress in Russia*. Kyiv. T. 2. P. 317–325. (in Russian)
7. Drinov Marin Stepanovych. *Encyclopedia of modern Ukraine*. URL: <https://esu.com.ua/article-21762> (in Ukrainian)
8. Kosacheva O. (1876). Ukrainian folk ornament. Embroidery, fabrics, easter eggs. Kyiv, 18 p. (in Russian)
9. Kulzhinsky S. (1899). Description of the collection of folk Easter eggs. Moscow. Issue 1. 176 p. (in Russian)
10. Litvynova P. (1878). Southern Russian folk ornament. Chernihiv province, Glukhovsky district. Patterns of embroidery, fabric and drawing / collected and compiled by Pelageya Yakovlevna Litvynova. Kyiv. Issue 1. 13 p. (in Russian)
11. (1900). Program for collecting Easter eggs and reports on them (for the 12th Archaeological Congress in Kharkiv). Kharkiv. 2 p. (in Russian)
12. (1900). Program for collecting Easter eggs and reports on them (for the 12th Archaeological Congress in Kharkiv). *Notes of the Imperial Kharkiv University*. Book 3. (h/ neof.). P. 36–37. (in Russian)
13. (1900). Program for collecting Easter eggs and information about them. *Chernihiv eparchial news*. №. 14 (h/neof). P. 409–421. (in Russian)
14. (1902). Program for collecting Easter eggs and reports on them (for the 12th Archaeological Congress in Kharkiv). *Proceedings of the Kharkiv Preliminary Committee on the Organization of the XII Archaeological Congress / Ed. Prof. S. K. Redina*. Kharkiv: Pech. Delo. Vol. 1. P. 36–37. (in Russian)
15. Sumtsov N. (1897). The custom of breaking the eggshell. *Kyiv antiquity*. Vol. LIX. P. 70–71. (in Russian)
16. Sumtsov N. (1889). Attention of rural residents. *Kharkiv provincial gazettes*. №. 76. P. 14. (in Russian)
17. Sumtsov N. (1889). Note on dyed Easter eggs. *Ethnographic review*. Moscow. Book. 1. P. 166–169. (in Russian)
18. Sumtsov N. (1891). Program for the collection of ethnographic data on the peasant population of Kharkiv province. Kharkiv, 3 p. (in Russian)
19. Sumtsov N. (1891). Program for the collection of ethnographic data on the peasant population of Kharkiv province. *Kharkiv collection*. Issue 3. P. 3–6. (in Russian)
20. Sumtsov N. (1891). Pysanky. Kyiv: Izd. ed. journal «Kievskaya starina», 49 p. (in Russian)
21. Sumtsov N. (1891). Pysanky. *Kyiv antiquity*. Vol. XXXIII. P. 181–209. (in Russian)
22. Sumtsov N. (1892). Program for the collection of ethnographic data on the peasant population of Kharkiv province. *Kyiv antiquity*. Vol. 38. №. 7. P. 120–123. (in Russian)
23. Sumtsov N. (1912). Pysanky. *Southern region*. №. 10647, 10677, 12612. (in Russian)
24. Sumtsov N. (1918). Nature and population of Slobodskaya Ukraine. Kharkiv province: guide to genealogy / comp.: A. S. Fedorovsky, D. K. Pedayev, V. G. Averin and others. Kharkiv: Publishing House «Soyuz» of the Kharkiv Credit Union of Cooperatives, 335 p.: illustrations. (Natural-historical b-ka). (in Russian)
25. Sumtsov M. (1918). Slobozhanye. Historical and ethnographic research. Kharkiv: «Soyuz». 238 p. (in Ukrainian)
26. Tkachenko V. (2020). The phenomenon of Ukrainian pysankarstva of the end of the 19th – beginning of the 21st century (historiographical and source studies section). Kyiv: Millennium. 430 p. (in Ukrainian)

27. Tkachenko V. (2023). The development of Ukrainian pysankarstva of the end of the 19th and the beginning of the 21st centuries: regional features, modern transformations. Kyiv: Millennium. 194 p. (in Ukrainian)
28. Tkachenko V. (2023). S. Kulzhynskyi and his contribution to the study of pysankarstva. Epistolary. *Journal of Ukrainian history*. Issue 48. P. 68–78. (in Ukrainian)
29. Central State Historical Archive of Ukraine (Central State Historical Archive of Ukraine).
30. Chubynskyi P. (1878). Proceedings of the ethnographic and statistical expedition to the Western Russian region. Petersburg. Vol. III. P. 15–29. (in Russian)

Текст надійшов до редакції 02.02.2024. / The text was received by the editors 02.02.2024.

Текст затверджено до друку 16.02.2024. / The text is recommended for printing 16.02.2024.